

ALV 14.03

relief
CHRISTELIJKE VERENIGING VAN ZORGAANBIEDERS

Jaarverslag 2013

Inhoud

Woord vooraf	2
Inleiding	4
<i>Doelen voor 2013</i>	5
<i>Opbouw van het jaarverslag</i>	5
2. Vereniging & Beweging.....	6
<i>Leden</i>	6
<i>Bestuur</i>	7
<i>Verenigingsbureau</i>	7
<i>Bijeenkomsten</i>	7
<i>Informatie en communicatie</i>	10
<i>Publiek debat</i>	11
<i>Samenwerkingsverbanden</i>	11
4. Academie	14
<i>Visie en Beleid</i>	14
<i>Scholing</i>	14
<i>Coaching</i>	15
<i>Zorgconcept</i>	15
<i>Open inschrijving</i>	15
<i>Projecten</i>	16
<i>Advies</i>	17
<i>Klanten</i>	17
<i>Kwaliteit</i>	17
<i>Omzet</i>	17
5. Financieel jaarverslag	18
Bijlagen	19
<i>Bijlage 1: Realisatie activiteitenplan 2013</i>	20
<i>Bijlage 2: Samenstelling organen van Reliëf</i>	22
<i>Bijlage 3: Publicaties</i>	24
<i>Bijlage 4: Overzicht Scholing & Advies in 2013</i>	25

Woord vooraf

Reliëf heeft zich in 2013 ingespannen om het hart van de zorg onder de aandacht te brengen: het gaat om ‘mensen voor mensen’. Te midden van alle geluiden over bezuiniging en transitie, is het weldadig dat Reliëf het geluid over menslievende zorg, steeds weer laat klinken.

De zorg in Nederland loopt tegen haar grenzen aan. Vragen over geld, regels, normen en werkdruk vragen terecht onze aandacht. Maar mogen we het ook eens over andere zaken hebben dan over geld, bezuinigingen, criteria, normeringen, veiligheid en verantwoording afleggen? We kunnen het debat over de bekostiging en (re)organisatie van de zorg alleen goed voeren als we weten waarom het ons in de zorg begonnen is.

Liefdewerk

Het was weldadig om op ons jaarcongres terug te gaan naar de kern: liefdewerk. Wie in de zorg werkt, weet van binnenuit dat zij van mensen houdt. Daarmee is menslievendheid als centraal begrip in de zorg onweerlegbaar en onvervangbaar. Dat woord raakt het hart van alles wat in de gezondheidszorg aan werk wordt verzet: de bezieling om zieke mensen beter te maken en zorg te bieden aan mensen die zorg behoeven. Vanuit een eeuwenlange traditie herkennen we woorden als barmhartigheid, naastenliefde en menslievendheid, die zorg als goede zorg typeren.

Vrijuit spreken over inspiratie

Als we binnen de gezondheidszorg onze schroom overwinnen en er weer openlijk voor uit te komen dat de basis van het werken in de zorg ‘liefdewerk’ is en zal blijven, dan kruipen we uit onze schulp en zeggen we met volle overtuiging dat we staan op de schouders van zo velen die ons ook op dit terrein zijn voorgegaan. Die voorgangers wisten zich geraakt door diezelfde bron van inspiratie. Die inspiratie is niet nieuw, zij draagt onze beweging al eeuwenlang. De mensen van die beweging worden soms gezien als een beetje vreemd, een beetje anders. En ook dat is van alle tijden.

De mensen van de beweging denken dat hun God een God van liefde is. Ze zien ieder mens als een kind van hun God. En ze geloven, dat hun God er altijd voor hen is. Ze hebben die gedachte overgenomen van hun voorganger, Jezus van Nazareth. Dat is een blijmoedige gedachte; zoals hij zelf zei: ‘een blijde boodschap’. Vanuit die gedachte leven zij feitelijk tegen de dood in. Wat is dat een troostrijke gedachte. En wat een kracht kan die overtuiging geven, ook - of juist - in de praktijk van de zorg.

Terugblik

Het bestuur van Reliëf is tevreden over het functioneren van de vereniging in 2013. Met steun van de staf, het secretariaat, vrijwilligers en de directie heeft het bestuur de voorgenomen taken uit het activiteitenplan 2013 goed kunnen uitvoeren. De activiteiten zijn dit jaar gerealiseerd ruim binnen de financiële marges uit de begroting 2013. Het bestuur is blij dat alle medewerkers van Reliëf gezondheid en energie hebben gekregen om hun werk met bewonderenswaardige inzet te verrichten.

Businessplannen

In het meerjarenbeleidsplan 2013-2015 heeft het bestuur van Reliëf de richting voor de komende jaren uiteengezet. Onder het motto 'Terug naar het hart van de zorg' ordent Reliëf haar activiteiten in drie beleidsterreinen: Vereniging, Academie en Beweging. Om de reikwijdte van Reliëf in toekomst te waarborgen en uit te breiden vindt het bestuur een systematische uitbouw van deze activiteiten gewenst.

Activiteiten

Naast een succesvol jaarcongres 'Liefde-werk Oud papier' (8 maart) organiseerde Reliëf een aantal andere, goedbezochte bijeenkomsten. In april vond een studiebijeenkomst plaats over geestelijke verzorging als narratieve praktijk. Bijna 100 geestelijk verzorgers wisten de weg naar dit symposium te vinden. De Mennorodeconferentie, gehouden op de dag van de verpleging, ging dit jaar over 'Ruimte om te zorgen: minder regels, meer regie!' Maar liefst 450 zorgverleners namen hieraan deel. De Prudentiaconferentie in juni ging over de vraag of de patiënt in de

praktijk soms niet overvraagd wordt door te hameren op het ideaal van de autonomie. Ruim 100 verpleegkundigen en artsen namen deel aan dit boeiende en kritische symposium in het St Jansdal in Harderwijk. Op 4 oktober hielden we een conferentie over het immateriële erfgoed van religieuzen en diaconessen in de zorg. In november sloten we in stijl af met een symposium over het jaarthema 'Terug naar het hart van de zorg', speciaal voor bestuurders, directeuren en managers. Bovendien leverden bestuursleden en medewerkers van Reliëf bijdragen aan diverse symposia en studiedagen, middels lezingen, presentaties en workshops.

Reliëf heeft ook haar activiteiten op het gebied van scholing en training verder uitgebouwd. Naast de gebruikelijke scholing op het gebied van ethiek, identiteit, levensvragen, levensverhalen en geestelijke verzorging zien we een opmerkelijke toename gezien bij het onderdeel 'implementatie moreel beraad'. Ook zijn cursussen met open inschrijving aangeboden, zoals 'ethiek in de praktijk' en 'moreel beraad', 'werken met levensverhalen' en de masterclass 'Ouder worden in perspectief'. Voor een uitgebreide beschrijving van de activiteiten verwijs ik u graag naar het vervolg van dit jaarverslag.

Dank

Mijn oprechte dank gaat uit naar onze leden voor het vertrouwen dat ze het bestuur hebben gegeven.

Drs. Emile A.R.J. Lohman, voorzitter

Inleiding

‘In het meerjarenbeleidsplan 2013-2015 heeft het bestuur van Reliëf de richting voor de komende jaren uiteengezet. Onder het motto ‘Terug naar het hart van de zorg’ ordent Reliëf haar activiteiten in drie beleidsterreinen: Vereniging, Academie en Beweging.

Door deze drie beleidsterreinen te onderscheiden kan beter inzichtelijk gemaakt worden dat de inkomsten uit contributie ten gunste komen aan de kernactiviteiten van de vereniging en dat de dienstverlening die Reliëf verleent aan derden kostendekkend is. Deze transparantie is vereist omdat de inkomsten uit contributie zullen afnemen en de inkomsten uit de dienstverlening naar verwachting verder zullen toenemen. Een bijkomend motief voor het onderscheiden van deze beleidsterreinen is dat de vereniging zich in de toekomst naast lidorganisaties ook zal moeten richten op individuen.

In de najaarsvergadering van 2012 hebben de leden van Reliëf het bestuur de opdracht gegeven voor elk van de beleidsterreinen in 2013 een afzonderlijk businessplan uit te werken. Op basis van de businessplannen kan het bestuur de route en het tijdpad uitstippelen waarlangs Reliëf in de komende jaren haar ambities wil verwerkelijken. Dat moet leiden tot een activiteitenplan voor ieder beleidsjaar, inclusief een begroting, dat aan de ALV in de najaarsvergadering ter goedkeuring wordt voorgelegd. Aan het activiteitenplan wordt een beleids- en begrotingscyclus toegevoegd.

In 2013 heeft het bestuur de drie beleidsterreinen verkend. Een eerste resultaat van die verkenning is voor commentaar voorgelegd aan de ALV van 3 juni jl. De ALV heeft ingestemd met de contouren van de beleidsuitwerking. De leden hebben er bij het bestuur op aangedrongen duidelijk te maken dat de Beweging en de Academie voortkomen uit en deel

blijven uitmaken van de vereniging. Op die wijze kunnen Beweging en Academie de kracht van de vereniging versterken. Bovendien hebben de leden het bestuur gevraagd te investeren in de relatie met bestuurders van lidinstellingen. De leden hebben de businessplannen goedgekeurd in de ALV van november 2013.

De kernactiviteiten van de vereniging, zoals het organiseren van conferenties en netwerkbijeenkomsten, het behartigen van belangen van leden, het adviseren van leden, het vervaardigen van relevante publicaties en het leveren van een bijdrage aan het publieke debat, blijven voortgang vinden. De basis voor de activiteiten die Reliëf ontplooit, is en blijft de vereniging. De leden van de vereniging maken het mogelijk dat Reliëf zich, vanuit de christelijke traditie van barmhertigheid en caritas, op authentieke en eigentijdse manier sterk maakt voor menslievende zorg. Aanvullend op deze primaire verenigingstaken gaat Reliëf zich concentreren op de opbouw en uitbouw van twee beleidsterreinen van de vereniging: Reliëf Beweging en Reliëf Academie.

Reliëf Beweging wil een platform bieden aan zorgprofessionals, aangevuld met vrijwilligers, mantelzorgers en andere belangstellenden, waar zij elkaar kunnen ontmoeten, inspireren en bemoedigen en waar woorden klinken die passen bij de bezieling en oorspronkelijke roeping van zorgverleners.

De *Reliëf Academie* verzorgt hoogwaardige scholing en advies op het gebied van identiteit, ethiek en zingeving in de zorg. Deze aanvullende beleidsterreinen zijn niet volledig nieuw. Via persoonlijke leden, bijeenkomsten voor zorgverleners, het tijdschrift *Zin in Zorg*, de nieuwsbrief en andere publicaties richt Reliëf zich al op individuele zorgverleners. Om de reikwijdte van Reliëf in toekomst uit te breiden en te waarborgen vindt het bestuur een systematische uitbouw van deze activiteiten gewenst. Voor de Academie geldt eveneens dat Reliëf al scholing, training, advies, coaching, intervisie en supervisie aanbiedt, aan leden (met korting) en aan niet-leden. Vanwege de vereiste transparantie stelt het bestuur voor de Academie een zelfstandig businessplan op met een sluitende begroting. Reliëf Beweging en Reliëf Academie zullen uitgebouwd worden in samenwerking met andere maatschappelijke partners.

Doelen voor 2013

In het activiteitenplan 2013 staan de doelen die Reliëf voor dit jaar heeft vastgesteld. Naast de gebruikelijke activiteiten stond 2013 in het teken van de uitwerking van de businessplannen.

In bijlage 1 vindt u een overzicht van alle doelen, inclusief een indicatie of en in welke mate het doel gerealiseerd is.

Opbouw van het jaarverslag

In het vervolg van dit jaarverslag legt het bestuur verantwoording af van de wijze waarop Reliëf haar taken heeft vervuld. Na de activiteiten onder het kopje 'Vereniging & beweging' komen de activiteiten onder het kopje 'Academie' aan de orde. Het verslag sluit af met een financiële paragraaf en een vooruitblik naar 2014 en verder.

2. Vereniging & Beweging

Het zwaartepunt van de activiteiten in verenigingsverband lag dit jaar in het organiseren van ontmoetingen met de leden en tussen de leden onderling. Daarnaast kreeg het informeren van de leden over relevante thema's en ontwikkelingen een impuls en leverde Reliëf een bijdrage aan het publieke debat. Hieronder vindt u een impressie van de activiteiten.

Leden

Op 31 december 2013 telde de vereniging 140 lidinstellingen. Het aantal opzeggingen bedroeg 13. Drie nieuwe leden hebben zich aangemeld. Het aantal persoonlijke leden bedroeg op 31 december 87.

Algemene Ledenvergaderingen

In 2013 vond er tweemaal een Algemene Ledenvergadering plaats. In de voorjaarsvergadering, gehouden op 3 juni, gaven de leden hun goedkeuring over de jaarrekening 2012. Het bestuur presenteerde de leden de businessplannen voor Vereniging, Beweging en Academie. De leden benadrukten dat de drie beleidsterreinen nauw op elkaar betrokken moeten blijven. De missie van Reliëf: het behartigen van de aandacht voor identiteit, levensbeschouwing en ethiek in de zorg blijft het hart van het werk. Rondom die missie verzamelen de leden zich, en in de toekomst hopelijk ook veel individuele zorgverleners. De missie inspireert ook de inhoud van de dienstverlening in het kader van de Academie. Het werk van de Academie mag wel groeien, maar Reliëf moet zich bij haar leest houden: geloof, zingeving, identiteit en ethiek. Verder onderstreepten diverse aanwezigen de tendens dat Reliëf haar blik verruimt van professionele zorg naar informele zorg.

Zorg is immers een samenspel van cliënten, professionele krachten, mantelzorgers en vrijwilligers. Juist bij vrijwilligers en mantelzorgers spelen inspiratie en bezieling een voorname rol. Daarover wordt te weinig gesproken in het publieke debat. Reliëf zal zich daarop moeten profileren. De aanwezigen spraken hun waardering uit voor de zakelijkheid van de businessplannen, maar vonden wel dat de bezieling van Reliëf in haar taalgebruik moet doorklinken. Er zijn genoeg andere organisaties die Scholing & Training in de zorg aanbieden, maar er zijn er maar weinig die spiritualiteit, menslievendheid en bezieling centraal zetten. De leden keurden vervolgens ook het meerjarenbeleidsplan 2013-2015 goed. In de najaarsvergadering, gehouden op 19 november, werden de aangescherpte businessplannen goedgekeurd, alsmede de begroting 2014. Aansluitend vond het symposium 'Terug naar het hart van de zorg' plaats (zie onder).

Bezoeken aan leden

De directeur en de voorzitter van Reliëf gingen op bezoek bij 24 leden van de vereniging om de band met de vereniging te versterken.

Bestuur

De samenstelling van het bestuur is in 2013 onveranderd gebleven en bestaat uit:

- Drs. E.A.R.J. (Emile) Lohman, voorzitter;
- drs. J. (Jan) den Ouden, vicevoorzitter / secretaris;
- drs. H. (Herman) de Boer, penningmeester;
- drs. L. (Leo) van Houtem;
- C.A.M. (Tine) de Boer-Poel;
- C.R.M.C. (Carla) Cornuit.

Zie verder bijlage 2.

Strategiedag

Op 5 juli 2013 bezon het bestuur zich samen met staf en directie op de strategie van de vereniging. De aandacht ging uit naar de opbouw van de Reliëf Academie. Het bestuur vindt dat het Reliëf Zorgconcept de basis moet worden voor de Academie. Zie verder onder 'Academie'.

Raad van Advies

De Raad van Advies is in 2013 niet bijeen geweest. De leden hebben in februari schriftelijk advies gegeven over de businessplannen. Het bestuur bezint zich op de toekomstige rol en samenstelling van de Raad van Advies. In 2014 zal hij met een voorstel hieromtrent komen. Voor de samenstelling van de Raad van Advies, zie bijlage 2.

Verenigingsbureau

De staf kreeg in 2013 uitbreiding in de persoon van drs. Marcia Smits. Drs. P.I. Matze kreeg een aanstelling als projectmedewerker bij het project 'Mijn Leven in Kaart voor oudere migranten en vluchtelingen'. Dr Dominiek Lootens is aangesteld als projectmedewerker in het kader van een project over levensverhalen in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. In het kader van de pilot met het Zorgconcept is een beroep gedaan op

diverse coaches. Drs. Marianne Borgdorff en drs. Gerben Muller hebben de staf van Reliëf tijdelijk versterkt. Voor de precieze samenstelling van het verenigingsbureau, zie bijlage 2.

Bijeenkomsten

In 2013 organiseerde Reliëf, deels samen met partners, bijeenkomsten voor diverse doelgroepen, bestuurders, managers, leidinggevendenden, geestelijk verzorgers en andere zorgverleners.

Jaarcongres

Het jaarcongres van Reliëf 'Liefdewerk - veel papier' vond plaats op 8 maart 2013 in Doorn. Ruim 200 bestuurders, managers, beleidsmaker, geestelijk verzorgers en zorgverleners bezochten het congres, waaraan onder meer Annelies van Heijst, Govert Buijs, Joke de Vries, Petri Embregts, Bart Berden, Frits de Lange, Jan Jukema, Jeroen Crasborn en Emile Lohman een bijdrage leverden. Onder de bezielende leiding van Abeltje Hoogenkamp bezonnen de congresgangers zich op de vraag hoe we ervoor zorgen dat de mens in zorg en ondersteuning niet ondersneeuwt door (overbodige) regels en administratiesystemen. Inspirerend voorbeelden passeerden de revue, onder meer uit het 'lieve' Sint Elisabeth Ziekenhuis en het project Beelden van Kwality (Reinders & Nazarowa). Pijnlijk duidelijk werd ook hoezeer inspectie, verzekeraars, patiëntenorganisaties, branches en zorgaanbieders elkaar soms in een wurgende greep hebben. Denken vanuit de meerwaarde voor de samenleving, inzetten op participatie van cliënten en burgers en het herstel van wederzijds vertrouwen waren de meest gehoorde aanbevelingen. Uiterst boeiend was de sessie waarin Roelof Bosma, onderzoeksjournalist van de EO, toelichtte hoe hij zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid neemt bij het aan de kaak stellen van misstanden. Zijn intentie is niet om de zorg te ondermijnen, maar om de

nodige openheid en eerlijkheid te stimuleren. Het pittige debat spitste zich toe op de vraag hoe openheid over missers zich verdraagt met een toenemend wantrouwen die juist door kritische reportages in de media wordt opgeroepen. Moeten daar ook niet positieve bijdrage over de zorg tegenover staan? De conclusie van het jaarcongres was dat we niet in de val moeten stappen om regels en liefdevolk tegenover elkaar te plaatsen. Zorg begint bij aandacht en betrokkenheid. Maar regels, regelingen en afspraken zijn nodig om de zorg toegankelijk te houden, rechtvaardig in te richten en om zorgvragers en zorgverleners de veiligheid te geven waar ze recht op hebben. Regels worden beklemmend als professionals er niet met verstand mee omgaan. Professionele zorgverleners zijn niet het slachtoffer van regelgeving, maar hebben ruimte genoeg om de regels te hanteren - vaak meer dan ze vermoeden. De keerzijde is dat bestuurders, verzekeraars en inspectie niet uit angst voor incidenten de regelruimte van professionals inperken. Wat bestuurders, inspectie, verzekeraars, professionals, cliënten en informele zorgverleners verbindt zijn de maatschappelijke waarden van zorg: solidariteit, rechtvaardigheid, betrokkenheid en ruimte om te leven. Vanuit die waarden de dialoog zoeken lijkt verstandiger geeft zicht op de diepere bedoeling van regels. Normen zonder waarden zijn harteloos, maar waarden zonder normen tandeloos.

Spiritualiteit en dementie

Op 17 april organiseerde Reliëf samen met LUCE (Centrum voor Religieuze Communicatie) een symposium over geestelijke verzorging als verhalende praktijk. Daar spraken onder meer Nico ter Linden, Carmen Schuhman, Anneke Sools, Martin Walton en Thijs Tromp.

Als geestelijk verzorgers het levensverhaal van de mens als uitgangspunt nemen voor hun werk, wat doen zij dan eigenlijk als ze luisteren, vertellen en interveniëren En hoe brengen ze de verhalen die

mensen vertellen in verbinding met godsdienstige en levensbeschouwelijke bronnen? Tijdens de drukbezochte studiemiddag met als thema met als thema 'Geestelijk Zorg als narratieve onderneming' werden geestelijk verzorgers hierover bevraagd en werden handreikingen gedaan. Ter Linden benadrukte dat geestelijk verzorgers alleen dan recht kunnen doen aan het verhaal van de ander als deze ook zijn eigen levensbeschouwelijke en religieuze verhalen kent en doorleefd heeft. "Slechts met zicht op je eigen geloof kun je dat van een ander ontwaren" en pas dan kun je 'vrijmoedig verkeren' bij het verhaal van de ander. Een warm pleidooi om geloof en religie in de zorg de plek te geven die zij verdienen. Thijs Tromp onderstreepte hoe mensen middels verhalen betekenis geven aan wat hen overkomt. In verhalen worden verbanden gelegd tussen verleden, heden en toekomst. Geestelijk verzorgers zijn "expert in het aanreiken van narratief repertoire", juist omdat zij over een schat aan verhalen beschikken. Door het aanbieden van verhalen, door middel van creatieve verbeelding, geleide fantasie, schrijfoefeningen of rituele begeleiding kan de geestelijk verzorger iemand aanmoedigen zichzelf eens 'in een andere versie' uit te proberen, op zoek naar een verhaal dat woorden geeft aan de verlangens en dromen die ieder mens koestert. Martin Walton liet de aanwezigen de kracht ervaren van de woorden die Tromp had uitgesproken: hij speelde uit hoe te luisteren, te verhelderen en het uit te houden met cliënten. Een indrukwekkende middag, die duidelijk maakte dat geestelijke verzorging een narratieve luister-, vertel- en interventiekunst is, broodnodig is voor cliënten en patiënten, ook in de huidige snel veranderende zorgwereld.

Mennorodeconferentie

Op 15 mei 2013 heeft Reliëf samen met Mennorode Conferentiecentrum een gratis seminar voor zorgverleners georgani-

seerd in het kader van Dag van de Verpleging. Bijna 400 verpleegkundigen en verzorgenden kwamen hun cadeautje ophalen. Het thema van dit jaar was 'Ruimte om te zorgen - minder regels, meer regie'. Sociaal cultureel filosoof Ad Verbrugge legde uit hoe de zorg momenteel in de onze neoliberale samenleving is georganiseerd en waarom er zoveel kwaliteits- en beheerssystemen in de zorg zijn geïmplementeerd. De papieren werkelijkheid van regels en protocollen is niet de werkelijkheid van de zorgverlener. Het idee dat we de zorgactiviteiten van mensen kunnen standaardiseren, is een vergissing met grote gevolgen. Desiree Bierlaagh, projectleider bij V&VN en coach in de zorg, gaf medewerkers handreikingen om het eigen morele kompas te blijven gebruiken. Verpleegkundige Irene Hadjidakis, verbonden aan de Stichting Beroepseer, legde met aansprekende voorbeelden uit hoe zorgverleners ruimte kunnen maken voor de kracht van beroep. Verpleegkundigen en verzorgenden kunnen zich strijdbaarder opstellen, zij hoeven zich niet uit hun professionele rol te laten duwen door systemen of eisen van buitenaf.

Het was de zevende keer dat Reliëf samen met Mennorode dit symposium gratis kon aanbieden. Mennorode levert deze bijdrage in het kader van maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Prudentiaconferentie

“De patiënt overvraagd? Autonomie opnieuw doordacht”, dat was de titel van de Prudentiaconferentie die we hielden op donderdag 6 juni 2013. Tegenwoordig behandelen artsen en verpleegkundigen de patiënt als autonome burgers en kritische klanten. Daarmee is heel wat betutting een zaak van het verleden geworden. Een goede zaak. Maar het blijkt dat artsen en andere hulpverleners de patiënt ook regelmatig overvragen. Als de patiënt angstig is, in de war, de situatie niet kan overzien, hoe kun je dan een autonome beslissing nemen? “Met een

chemohoofd kun je niet denken” (Kristien Hemmerechts). Hoe kunnen we met respect voor autonomie recht doen aan de beleving en de ervaring van patiënten? Op die vraag zochten de deelnemers aan de Prudentiaconferentie een antwoord. Op de conferentie kwamen onder meer de volgende sprekers aan het woord: Dick Stap, Annelies van Heijst, Eric Verkaar, Meike van Halm, Jeannete Pols, Gert Olthuis en Marij Bontemps. Een kritische conferentie waar ongeveer 100 deelnemers op afkwamen.

Menslievende zorg

Op 4 oktober vond de eerste conferentie ‘Menslievende zorg’ plaats. Het is de uitkomst van een project dat Cynthia Lieshout namens Reliëf uitvoert, samen met een tiental religieuze congregaties en ordes en de KNR. Doel van het project is het veilig stellen en voortzetten van een deel van het erfgoed van religieuzen, namelijk hun investering in de gezondheidszorg opdat zieken, zwakken en mensen met een beperking volwaardig meedelen. De bekommernis van religieuzen nu is ‘hun blijvende zorg voor goede zorg’, daarom willen ze investeren in de zorg van heden en toekomst. Het project zoekt naar vormen om de waarden die ten grondslag hebben gelegen aan de menslievende zorg van religieuzen over te dragen en toegankelijk te maken in een vorm die aansluit bij de hedendaagse zorgpraktijk, zodat ook mensen die nu werken in de zorg dat met ‘ziel en zin’ kunnen blijven doen.

Op de bijeenkomst op 4 oktober ging het vooral over de Nederlandse verpleeggeschiedenis, zoals gecanoniseerd in handboeken en historische overzichten. In die ‘canon’ is de invloed van het religieus gemotiveerd verplegen (door ‘nonnen’ en diaconessen) structureel onderbelicht. Hun werkzaamheden en instellingen zijn vrijwel afwezig, nemen een zeer kleine plaats in, of worden overwegend negatief gekwalificeerd. In katholieke en protestantse kringen is daarentegen een andere

historische visie in omloop: daar telt en ziet men vooral de eigen inspanningen en acht die hoogwaardig. Beide duidingen zijn eenzijdig en onevenwichtig.

Er is behoefte aan een meer complete canon van de Nederlandse verpleeggeschiedenis, die recht doet aan zowel de verdiensten van het religieus verplegen als de feiten ervan. Sprekers als Annelies van Heijst, Nannie Wiegman, Petrie Roodbol, Dolly Verhoeven, Thijs Tromp en anderen gaven hun kritische visie op de bijdrage van de religieuzen en diaconessen aan de zorg. Zowel verheerlijking van die bijdrage als bagatellisering ervan stuitten op scherpe kritiek. De conferentie krijgt een vervolg.

Zin beleven met ouderen

Op maandag 12 november 2013 vond het symposium 'Zin beleven met ouderen' plaats. Kevin Kirkland, Peterjan van der Wal, Thijs Tromp, Marie-Elise van den Brandt en vele anderen gingen met de deelnemers aan de slag om hen te laten ervaren dat zingeving niet alleen een kwestie van woorden en verstand is, maar ook gaat over de zinnen en het gevoel. Een bijzondere dag, waar bijna 200 personen aan meededen.

Terug naar het hart van de zorg!

Aansluitend aan de Algemene Ledenvergadering op 18 november 2013 vond het minisymposium 'Terug naar het hart van de zorg.' Heel veel werk in de zorg, hoe goede bedoeld, levert vooral ballast en overhead op en niet de toegevoegde waarde die we als organisatie willen bieden. Het werkt averechts, vervreemdend en frustrerend. Doelstellingen formuleren, businessplannen schrijven, managementinformatiesystemen bouwen, aansturingssystemen optuigen en vervolgens de mensen zien te overtuigen van het belang van hun werk: dat doodt de bezieling. Het levert We moeten terug naar de bedoeling, dat is wat mensen inspireert, daar komen de krachten vrij die we echt nodig hebben. Marius Buiting, Annemarie

van Dalen en Marije Stegenga gaven tal van aansprekende voorbeelden van zorgorganisaties die er in slagen de bedoeling van de zorgorganisatie weer centraal te zetten.

Informatie en communicatie

Zin in Zorg

In 2013 verschenen vier edities van tijdschrift *Zin in Zorg*. De voorjaarseditie van het kwartaaltijdschrift van Reliëf, *Zin in Zorg*, was gewijd aan het jaarcongres. 'Aandacht' was het thema van het zomernummer. De najaarseditie stond in het teken van 'Geestelijke verzorging'. De wintereditie draaide om het thema 'Identiteit en cultuur'. Een overzicht van de bezetting van redactie vindt u in bijlage 2.

Het aantal abonnees is in 2013 met 22 toegenomen. Het blad wordt gedrukt met een oplage van 1100 exemplaren.

Publicaties

- Een geheel herziene versie van *Mijn leven in kaart* (Wout Huizing en Thijs Tromp) verscheen bij Bohn Stafleu van Loghum in Houten.
- In het kader van het Prudentiaproject verscheen onder redactie van Carlo Leget en Martien Pijnenburg, *De Tijd, het geld en de wijsheid. Een bezinning op het tijdsprobleem in de zorg*. Amsterdam: Boom 2013
- In het kader het Project 'Zingeving in de jeugdzorg' verscheen Hessel, R., Mulder, A., Slump, G. J., Tromp, T., & Vrerink, A. (2013), *Deuren openen naar zin in jeugdzorg. Een praktijkboek*. Zwolle: Windesheim.
- Wout Huizing leverde een bijdrage aan *Met het oog op het einde* onder is een bundel onder redactie van Doeke Post over de praktijk van de laatste levensreis, vooral gericht op vragen en dilemma's in de zorg.
- Er verscheen een ongewijzigde herdruk van het onvolprezen *Basisboek*

Zorgethiek. Heeswijk: Uitgeverij Abdij van Berne.

Voor de overige publicaties in boeken, kranten en tijdschriften, zie bijlage 3.

Publiek debat

Bestuur, directie en staf van Reliëf hebben zich in 2012 in het publiek debat geconcentreerd op de volgende onderwerpen, door middel van publicaties, interviews, lezingen en workshops op conferenties.

- Een betekenisvol levenseinde;
- Eenzaamheid;
- Levensvragen en levensverhalen;
- Bezieling en inspiratie van zorgverleners;
- De toekomst van identiteitsgeoriënteerde zorgaanbieders;
- Samenwerking informele en formele zorg en de aandacht voor mantelzorgers en vrijwilligers;
- Reanimatie.

Samenwerkingsverbanden

De vereniging heeft in 2013 relatief veel energie gestoken in de netwerken waarin Reliëf actief is. Doel daarvan is om meer samenhang, focus en slagvaardigheid aan te brengen in onze gezamenlijke activiteiten. We hebben daarin drie groepen onderscheiden:

- 1) Zusterorganisaties, waarbij de verbanden waarin deze organisaties samenwerken prioriteit hebben: het Christelijk Sociaal Congres en het VKMO Katholiek Netwerk. Daarnaast richt Reliëf zich primair op zusterorganisaties als Caritas Vlaanderen, de Protestantse christelijke Klankbordgroep Ouderenzorg en de Federatie Evangelische Zorgorganisaties (FEO), het Lindeboominstituut, Cupertino en Prudentia.
- 2) Samenwerkingsverbanden waarin Reliëf met andere organisaties een bepaald thema of belang behartigt, zoals het Expertisenetwerk Levensvragen en

Ouderen, de Beweging van Betekenis tot het Einde, de coalitie Niet-reanimatiepenning en het Platform Christelijke Zorg.

- 3) Contacten met andere maatschappelijke organisaties en (semi-) commerciële partijen. Omdat Reliëf in de afgelopen jaren veel van dergelijke samenwerkingsverbanden is aangegaan, die feitelijk tot weinig resultaat leiden, zullen deze contacten tot een minimum beperkt blijven en zoveel mogelijk gebundeld worden onder 2).

Christelijk Sociaal Congres

Het Christelijk Sociaal Congres (CSC) verenigt circa vijftienveertig maatschappelijke organisaties die zich op grond van hun statuten op hun christelijk-sociale identiteit willen laten aanspreken. Emile Lohman, voorzitter van Reliëf, is lid van het bestuur van het CSC en Thijs Tromp is lid van Raad van Toezicht, het Stafberaad en de Werkgroep 'Deel je bedoeling'. Op 29 en 30 augustus vond in Doorn het jaarlijks Christelijk Sociaal Congres plaats met als titel 'Ontmoeten met Lev'. Het CSC bereidt zich voor op een grootse manifestatie in 2016, als het Christelijk Sociaal Congres 125 jaar bestaat.

VKMO / Katholiek Netwerk

Reliëf is lid van het Verband van Katholieke Maatschappelijke Organisaties / Katholiek Netwerk. Een belangrijk jaarlijks ontmoetingsmoment is het Allerheiligenberaad, dit jaar gehouden op 8 november onder de titel 'De Waarde van een Ideaal'.

Caritas Vlaanderen

Met onze zusterorganisatie Caritas Vlaanderen heeft Reliëf in 2013 samenwerkingsafspraken gemaakt. We zullen onze jaarlijkse conferenties steeds meer in samenwerking opzetten en medewerkers van beide verenigingen zullen met elkaar samenwerken in concrete projecten. De

samenwerking in het project 'Levensverhalen in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking' is hiervan een eerste vrucht.

Federatie Evangelische Zorgorganisaties (FEO)

Met de FEO heeft Reliëf de banden aange trokken. FEO is een vereniging van evangelische zorgaanbieders, voornamelijk werkzaam in de GGZ, de welzijnssector en de maatschappelijke opvang. Wederzijds proberen Reliëf en FEO elkaar te versterken.

Protestants Christelijke Klankbordgroep Ouderenzorg

Deze klankbordgroep is in september 2013 opgeheven. In de opheffingsvergadering heeft de Klankbordgroep haar (bescheiden) vermogen overgedragen aan een werkgroep die een conferentie over de toekomst van orthodox protestantse zorgaanbieders in de langdurige zorg gaat voorbereiden. Reliëf neemt hierin het initiatief.

Lindeboominstituut

Het Prof. dr. G.A. Lindeboomstituut heeft in 2013 een doorstart gemaakt, dankzij een consortium waar ook Reliëf deel van uitmaakt. De bedoeling is dat het Lindeboomstituut in 2014 weer een bijzonder leerstoel krijgt voor Ethiek van de zorg.

Cupertino

Reliëf verlengde voor een jaar de samenwerkingsovereenkomst met Cupertino, katholiek centrum voor levensbeschouwing en ethiek in zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. Beide partijen hebben, op basis van het wederzijds gegroeide vertrouwen, de intentie uitgesproken om op korte termijn te komen tot een duurzame samenwerkingsrelatie.

Prudentia

Het Prudentiaproject is een initiatief van het Radboudumc, in samenwerking met Reliëf en Zorgethiek.nu. Vijftien ziekenhuizen werken in dit project samen om de aandacht voor ethiek en identiteit in ziekenhuizen te bevorderen. Drijvende kracht achter Prudentia was dr Martien Pijnenburg. Hij overleed in het najaar van 2013. Martien Pijnenburg was tot 2003 directeur van de Katholieke Vereniging van Zorginstellingen, een van de voorgangers van Reliëf. We gedenken hem met veel respect. Eenmaal per jaar in juni organiseert Prudentia een conferentie over een ethisch thema, gericht op artsen en verpleegkundigen. Reliëf levert een bijdrage aan de voorbereiding en uitvoering van de conferenties. Voor 2014 is een conferentie over 'Gezamenlijke besluitvorming' voorbereid.

Expertisenetwerk levensvragen en ouderen

Het expertisenetwerk levensvragen en ouderen is een samenwerkingsverband tussen Actiz, Agora, LOC, MO-groep (Maatschappelijk Ondernemers Groep), het Humanistisch Verbond, PCOB, Reliëf, UniekBO, Vereniging Het Zonnehuis en Vilans. Dit netwerk behartigt de aandacht voor levensvragen in de zorg voor ouderen. Wout Huizing heeft in 2013 met succes meegewerkt om vanuit de trainingswinkel van het Expertisenetwerk relevante scholing op het terrein van levensvragen en levensverhalen aan te bieden aan zorgaanbieders, welzijnsorganisaties en vrijwilligersorganisaties. In 2013 heeft het Expertisecentrum meegewerkt aan de uitwerking van de Kwaliteitstandaard Levensvragen in de langdurige zorg. In 2014 zal deze standaard gereed zijn en zal deze geïmplementeerd gaan worden. Dat is een gunstig voor de toekomst van het Expertisenetwerk.

Beweging van betekenis tot het einde
Samen met Agora, PCOB (Protestants Christelijke Ouderen Bond), Unie KBO, NPV (Nederlandse Patiëntenvereniging), Het Humanistisch Verbond, St. STEM, en Vilans maakt Reliëf deel uit van een coalitie die goed oud worden, sterven, dood en rouw beter bespreekbaar wil maken in de zorg en de samenleving. De Beweging bedoelt een tegengeluid te geven aan de eenzijdige aandacht die uitgaat naar thema's als euthanasie en voltooid leven. 'Goed sterven' of 'waardig sterven' behelst meer dan deze zaken. Het gaat er vooral om dat mensen tijdig nadenken over hun eigen sterven. Dit gebeurt vanuit de overtuiging dat alle mensen van betekenis zijn en blijven tot het einde. Aandacht voor spiritualiteit en morele waarden hoort een integraal deel te zijn van onze omgang met ouderen, ernstig zieken en stervenden.

Bestuursleden en/of stafmedewerkers waren voorts betrokken bij:

- Werkgezelschap Zorgethiek in de Praktijk (ZIP), A.M. Stegenga;
- CIO-g (overleg kerken en overheid inzake de gezondheidszorg), W. Huijzing;
- Redactieraad *Tijdschrift Gezondheidszorg & Ethiek*, T. Tromp;
- Raad van Advies van de Leergang Ethiek in de Zorgsector, IQ Nijmegen, C.T.A. Lieshout;
- Commissie Ouderenzorg en Religieuzen (COR), C.T.A. Lieshout.
- Platform christelijke zorg, T. Tromp;
- Coalitie Reanimatiepenning, T. Tromp;
- Raad van Advies van het Lectoraat Theologie en Levensbeschouwing van Windesheim, Zwolle, T. Tromp;
- Spieringprijs voor de Zorg, T. Tromp.

4. Academie

Het aantal trainingen, scholingen en adviesaanvragen die Reliëf in 2013 verzorgde, is ongeveer gelijk gebleven aan vorig jaar. De toename van het aantal opdrachten in verband met implementatie moreel beraad is opvallend. Belangrijk is de pilot met het Reliëf Zorgconcept geweest. Die geeft veel vertrouwen voor de toekomst. Het aantal grotere, gesubsidieerde projecten is aanmerkelijk toegenomen.

Visie en Beleid

In de afgelopen jaren is het aandeel van de activiteiten dat onder de noemer 'Scholing & Advies' werd aangeboden, sterk gegroeid. De groei stelde het bestuur voor de vraag of dit werkterrein van Reliëf niet nadrukkelijker moest worden onderscheiden van de andere activiteiten die binnen de vereniging worden ondernomen. De betaalde dienstverlening is een service die Reliëf biedt aan leden en niet-leden. De groei van deze service mag niet ten koste gaan van de andere activiteiten van de vereniging. Het bestuur heeft daarom besloten de activiteiten die te maken hebben met betaalde (en gesubsidieerde) dienstverlening onder te brengen in de Reliëf Academie.

In 2013 is het businessplan voor de Academie gemaakt, waarin de stappen staan beschreven waarlangs de groei van de Academie gefaseerd kan worden opgepakt. In 2014 zal voor het eerst met een gescheiden begroting gewerkt gaan worden.

Het bestuur is van mening dat investering in het Zorgconcept een hoge prioriteit moet hebben bij de opbouw van de Academie.

Scholing

De activiteiten van de Academie vallen uiteen in drie werkerreinen: identiteit, ethiek en zingeving.

Identiteit

In het kader van identiteit doen leden vooral een beroep op Reliëf bij de vraag hoe zij de levenbeschouwelijke wortels van de organisatie op een zichtbare manier kunnen vertalen in de organisatie. Reliëf ondersteunt de leden bij het formuleren van kernwaarden en de doorwerking van die waarden in de cultuur van de organisatie. Ook vragen geestelijke verzorging, de aandacht voor zingeving en levensvragen, de zorg rondom het levenseinde, bejegening en het beleid rond werving en selectie van personeel.

Ethiek

Onder het label 'ethiek' verleent Reliëf ondersteuning aan commissies ethiek. Het gaat om begeleiding van bestaande commissies, scholing van beginnende commissies, bijscholing over specifieke thema's, bijvoorbeeld dilemma's rond het levenseinde of het implementeren van moreel beraad op de werkvloer. Met

name voor het laatste onderwerp bestaat veel belangstelling, getuige het aantal aanvragen dat bij Reliëf binnenkomt. Ook adviseert Reliëf de leden over specifieke morele vragen en dilemma's die zich in de zorgpraktijk voordoen.

Zingeving

In het kader van zingeving richt Reliëf zich vooral op het omgaan met levensvragen in de zorg. Veel aandacht gaat uit naar het werken met levensverhalen in de langdurige zorg. In ziekenhuiszorg concentreert Reliëf zich op ondersteuning aan (teams van) Geestelijk Verzorgers. De groep van professionals doet daarnaast regelmatig een beroep op Reliëf voor supervisie en individuele coaching.

Coaching

Reliëf biedt voor het derde jaar op rij teamcoaching en intervisie aan. Typerend voor de coaching van Reliëf is de aandacht voor inspiratie, zingeving en morele waarden. Deze vorm van coaching maakt een belangrijk deel uit van het Reliëf Zorgconcept.

Zorgconcept

In het Reliëf Zorgconcept zijn de producten van Reliëf gebundeld tot een samenhangend geheel. Werken vanuit waarden, de zorgrelatie centraal en het ondersteunen van bestaande netwerken van zorg vormen de drie uitgangspunten. Dit krijgt uitwerking in maatschappelijk ondernemerschap, bezielde vakmanschap, moreel leiderschap, betekenisvolle kwaliteit, een dienende organisatie en een lerende gemeenschap. De scholing, training, coaching en beleidsadvies op het terrein van identiteit, ethiek en zingeving krijgen binnen dit kader allemaal een plaats. Voor organisaties die hun identiteit op een moderne en herkenbare wijze willen vormgeven, biedt dit een uitkomst. De formule moet worden dat zorgaanbieders samen met Reliëf zoeken naar een passende toepassing in de eigen organisatie.

Speciale aandacht moeten worden besteed aan het terugdringen van administratieve rompslomp en overbodige regels. Werken vanuit waarden vormt een kritisch tegenwicht tegen protocolzicht en regeldrift. Daarnaast heeft samenwerking met cliënten, familie en vrijwilligers een hoge prioriteit, niet om kosten te besparen, maar om te erkennen dat zorg niet van professionals is, maar een moreel tegoed van de samenleving, van de burgers zelf.

De eerste pilots met het zorgconcept zijn positief. In 2014 stelt de staf het zorgconcept bij en brengt hij het concept breder onder de aandacht van de leden.

Open inschrijving

Naast de in company trainingen biedt Reliëf ook scholing met open inschrijving aan. In juni is de zesde jaargang van de Masterclass 'Ouder worden in perspectief' afgesloten. De masterclass werd samen met de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) verzorgd en stond onder leiding van dr Martin Walton en drs. Wout Huizing. In de masterclass, bedoeld voor professionals en beleidsmakers in de ouderenzorg, komen actuele en relevante aspecten aan bod als ouderenzorg, participatie van ouderen, overheidsbeleid, levenskunst en levensvragen.

In samenwerking met Mennorode Conferentiecentrum heeft Reliëf opnieuw de leergang aangeboden. Deze leergang bevatte drie keuzemodules over specialiserende onderwerpen: zingeving bij dementerende ouderen, vieringen met verpleeghuisbewoners, kunst en zingeving in de zorg voor ouderen.

Verder vonden de volgende cursussen plaats: 'Ethiek in de praktijk', 'Leiden van moreel beraad', 'Werken met levensverhalen', 'Mijn leven in fragmenten', 'Ouderen en zingeving' en 'Effectieve communicatie voor Geestelijk Verzorgers'.

In 2013 zijn voorbereidingen getroffen voor een 'Masterclass zorghethiek voor Geestelijk Verzorgers' (met de PThU) en een vrijwilligersvariant van de cursus 'Zorgen voor zin bij ouderen.'

Projecten

Reliëf heeft (mee)gewerkt aan de volgende gesubsidieerde projecten.

Werken met levensverhalen in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking.

Met een subsidie van Stichting Cupertino bereidt Reliëf een handreiking voor die het werken met levensverhalen in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking moet bevorderen en verbeteren. Dominiek Lootens bereidt hierover een publicatie en een training voor. Publicatie staat gepland in het voorjaar van 2015.

Mijn leven in kaart voor oudere migranten en vluchtelingen

De Reliëfmethode *Mijn leven in kaart* waarmee zorgverleners in gesprek kunnen gaan met ouderen over hun levensverhaal, is samen met de Vereniging NOOM aangepast voor oudere migranten en vluchtelingen. Deze cultuursensitieve aanpassing voorziet in een behoefte van het sterk groeiende aantal oudere migranten in Nederland. Paulien Matze is de penvoerder van dit project. Het project komt in het voorjaar van 2014 tot een afronding. Publicatie van de cultuursensitieve methode is voorzien in de zomer van 2014.

Menslievende zorg

In opdracht van negen religieuze instituten en congregaties heeft Cynthia Lieshout in 2013 kwartier gemaakt voor het project 'Menslievende Zorg'. Het is bedoeld om het geestelijk erfgoed van religieuzen, op het terrein van de gezondheidszorg een goede plaats te geven in de

geschiedschrijving en om een verband te leggen tussen de inspiratie en waarden van de zusters en broeders en de inspiratie en waarden van zorgverleners anno nu. In november hebben de steunende congregaties en ordes besloten dat dit project in de komende twee jaar voortgang zal krijgen. Reliëf zal de uitvoering ter hand nemen.

Zin in Jeugdzorg

De kunst voor jeugdzorgwerkers is om als professional binnen de weerbarstige juridische en organisatorische context van het werk aan te sluiten bij wie de jongere is, wat hem beweegt en bij de taal waarin hij of zij zich uit. Vitale zorg is niet alleen maar behandelen en gedrag reguleren, maar is vooral ook luisteren naar het verhaal van de jongere. Daarvoor heb je dan wel tijd, rust, ruimte, creativiteit en sensitiviteit nodig. Werken aan zingeving loont echter: het maakt het werk leuker, geeft er diepgang aan en geeft jongeren het gevoel gezien en erkend te worden. Het lectoraat 'Theologie en Levensbeschouwing' van Hogeschool Windesheim heeft in 2011-2013 een onderzoek gedaan naar zingeving in de Jeugdzorg in het project 'Zin in Jeugdzorg'. Thijs Tromp participeerde namens Reliëf in dit project Samen met studenten en professionals uit instellingen en gezinshuizen hebben de onderzoekers de praktijk geobserveerd en instrumenten ontwikkeld om de aandacht voor zingeving in de jeugdzorg concreet vorm te geven. Een van de resultaten is het werkboek 'Deuren openen naar zingeving' gratis te downloaden, onder meer op de website van Reliëf. Daarin staat het resultaat van het project in de vorm van visie en instrumenten om met zingeving aan de slag te gaan.

Overig

De deelname aan het project Beelden van Kwaliteit is in verband met uitblijvende financiering uitgesteld naar 2014.

Voor het onderzoeksproject 'From Faith based institutions to value driven organizations' (VU) waarin Reliëf participeerde, heeft NWO geen subsidie verleend. In voorbereiding is een project 'Levensverhaal Centraal' in samenwerking met Hogeschool Windesheim.

Advies

Leden van Reliëf kunnen bij het verenigingsbureau terecht voor advies over identiteit, ethiek en zingeving. De leden maken van deze dienst in toenemende mate gebruik.

Deze adviesaanvragen betreffen onder meer:

- bekostiging en het profiel van de geestelijk verzorger;
- commissies ethiek en implementatie moreel beraad;
- actuele ethische dilemma's, met name rond het levenseinde;
- implementatie aandacht levensvragen in de zorg;
- kerkdiensten in zorginstellingen;
- fusies en samenwerking tussen identiteitsgeoriënteerde zorgaanbieders;
- missie, visie en statuten van zorgaanbieders;
- positie identiteitsraden;
- sprekers voor symposia
- vragen om literatuur over bijvoorbeeld zingeving, mentaal welbevinden, reanimatie of levensverhalen;
- commentaar op beleidsnotities over identiteit, ethiek en zingeving.

Klanten

De dienstverlening in het kader van Scholing & Advies richtte zich op functionaris-

sen binnen alle geledingen van de zorgorganisatie: Raden van Toezicht, Raden van Bestuur, artsen, verpleegkundigen, verzorgenden, geestelijk verzorgers en vrijwilligers. Voor een overzicht van de verleende dienstverlening zie bijlage 4.

Verhouding leden / niet-leden

In 2013 kwam ongeveer tweederde van de tijd die de staf besteedde in het kader van scholing & advies ten gunste van leden en een derde ten gunste van niet-leden. Leden ontvingen een korting van ca. 20% op de prijsstelling.

Kwaliteit

Beoordeling cursisten

De scholingsactiviteiten krijgen een beoordeling van de deelnemers aan de hand van evaluatieformulieren. De waardering van de dienstverlening door stafmedewerkers van Reliëf kwam gemiddeld uit op een 8,1.

Registratie

Reliëf is ingeschreven in het Register Kort Beroepsonderwijs.

Omzet

De omzet van het onderdeel Scholing & Advies bedroeg in 2012 € 194.000. Dat is € 16.000 meer dan begroot (zie het financieel jaarverslag). De groeiende omzet heeft ertoe geleid dat Reliëf een beroep moet doen op freelancers en medewerkers met een nul-urencontract.

5. Financieel jaarverslag

De exploitatie 2013 heeft geleid tot een positief resultaat van € 51.000. Reliëf sluit hiermee voor de vijfde keer op rij haar jaarbegroting met positieve cijfers af.

Financiële ontwikkelingen 2013

De resultaten voor dit jaar wijken in positieve zin af van de vastgestelde en goedgekeurde begroting. Het begrote tekort van ruim € 17.000 zal zich niet voordoen. In plaats daarvan sluit Reliëf het jaar af met een voordelig saldo van € 51.000. De groei van de omzet van scholing en advies (inclusief de diverse projecten) heeft de kosten van de investering in uitbreiding van de staf overtroffen. Bij de Vereniging is eveneens sprake van een gunstiger beeld ten opzichte van de begroting.

Vooruitblik 2014 en verder

Voor de begroting 2014 vormen de reeds genoemde businessplannen de basis. Deze beschrijven de planning voor de komende jaren. De begroting van Reliëf is gesplitst in een deelbegroting van de Reliëf Vereniging en een deelbegroting voor de Reliëf Academie. Uitgangspunt is dat beide deelbegrotingen kostendekkend zijn. De inkomsten uit contributies zullen in 2014 en de daarop volgende jaren dalen. Om de deze afnemende inkomsten te compenseren zal de omzet van de Academie in de komende jaren moeten groeien. Voor Reliëf Academie is voor 2014 uitgegaan van een stabilisatie van de omzet ten opzichte van de resultaten van 2013. Deze behoudende inschatting is gemaakt omdat in 2014 eerst een aantal randvoorwaarden moeten worden inge-

vuld om verantwoord verder te kunnen groeien. Hiermee is in 2013 al een begin gemaakt. Zo wordt er hard gewerkt aan verdere professionalisering de administratieve organisatie (met name de projectadministratie) en verbetering van de ICT voorzieningen. Verder investeren in de staf heeft prioriteit, door goede bij- en nascholing en door verdere uitbreiding van de staf. Het bestuur houdt er rekening mee dat in de loop van 2014 zal blijken dat de ontwikkeling van de vraag naar diensten van Reliëf zodanig toeneemt dat de staf opnieuw zal moeten worden uitgebreid. Dit laat onverlet dat Reliëf blijft werken met een flexibele schil van freelancers om snel te kunnen reageren op veranderingen in de vraag.

Reserves

De vereniging bezit op 31 december 2013 een reserve van € 263.600. Het bestuur streeft ernaar deze reserve te verhogen tot de hoogte van eenmaal de jaaromzet, ca. € 400.000, dit met het oog op de continuïteit van de organisatie.

Jaarrekening 2013

De volledige jaarrekening over 2013, vergezeld van een goedkeurende accountantsverklaring, is op te vragen bij het secretariaat.

Bijlagen

Bijlage 1: Realisatie activiteitenplan 2013

Het activiteitenplan 2013 was globaal van aard omdat precieze invulling afhankelijk was van de uitwerking van businessplannen voor de drie beleidsterreinen RELIËF Vereniging, RELIËF Beweging en RELIËF Academie.

Activiteitenplan 2013	
Activiteit	Realisatie
Voorwaardelijk	
1. Het relatiebeheersysteem voor contact met leden, relaties en klanten wordt geoptimaliseerd. Het bureau gaat werken met een digitaal boekhoudkundig systeem dat de communicatie met het administratiekantoor vereenvoudigt.	Gerealiseerd. Deel gerealiseerd. Tweede deel volgt na reorganisatie van secretariaat.
2. Reliëf versterkt de staf met een extra stafmedewerker.	Gerealiseerd.
3. Reliëf handhaaft de huidige contributieregeling. Reliëf handhaaft de huidige tarieven voor Scholing en Advies	Gerealiseerd. Gerealiseerd.
RELIËF Vereniging	
4. Reliëf stelt een businessplan op voor het onderdeel RELIËF Vereniging, conform de uitgangspunten van het meerjarenbeleidsplan.	Gerealiseerd.
5. Reliëf werkt de doelen voor 2013 uit van het nog op te stellen businessplan RELIËF Vereniging.	Gerealiseerd.
6. Reliëf organiseert: <ul style="list-style-type: none"> • twee algemene ledenvergaderingen waarin verantwoording wordt afgelegd van het jaar 2012, de beleidsvoortgang in 2013 en de plannen voor 2014; • aansluitend op de ALV in het najaar een symposium over een relevant thema; 	Gerealiseerd. Gerealiseerd.
7. Reliëf organiseert: <ul style="list-style-type: none"> • haar jaarcongres over 'Liefdewerk, veel papier' op 8 maart 2013; • themabijeenkomst over inspiratie/motivatie voor zorgmedewerkers, in Mennorode Conferentiecentrum rond 12 mei 2013; • een congres over 'geestelijke zorg', specifiek voor GV'ers, pastores en vrijwilligers in april 2013, samen met LUCE; • Prudentiaconferentie in juni 2013 over 'Ouderen in het ziekenhuis'; • Conferentie over levensverhalen, ter gelegenheid van de herziene uitgave van <i>Mijn leven in kaart</i>, in het najaar 2013. <p>Reliëf bereidt voor:</p> <ul style="list-style-type: none"> • themabijeenkomst Mennorode in 2014 over een thema betreffende ethiek en zingeving; • jaarcongres 2014. 	Gerealiseerd. Gerealiseerd. Gerealiseerd. Gerealiseerd. Uitgesteld tot september 2014.
8. De website van Reliëf is aantrekkelijk en toegankelijk. Reliëf publiceert vier nummers van <i>Zin in Zorg</i> .	Gerealiseerd. Gerealiseerd.

<p>Het aantal abonnees van <i>Zin in Zorg</i> neemt toe met 5%. De digitale nieuwsbrief verschijnt vier keer per jaar.</p>	<p>Gerealiseerd. Niet gerealiseerd.</p>
<p>9. Reliëf bereidt de volgende publicaties voor:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De methode <i>Dilemma's in kaart</i>; • Grondig herziene versie van <i>Mijn Leven in Kaart</i>; • Verhalend werken met mensen met een verstandelijke beperking; • Mijn Leven in kaart voor Migranten en Vluchtelingen; • Digitale (eventueel herziene) uitgave <i>Minder hard, meer hart</i>. 	
<p>RELIËF Beweging</p>	
<p>10. Reliëf stelt een businessplan op voor het onderdeel RELIËF Beweging, conform de uitgangspunten van het meerjarenbeleidsplan.</p>	<p>Gerealiseerd.</p>
<p>11. Reliëf werkt de doelen voor 2013 uit van het nog op te stellen businessplan RELIËF Beweging.</p>	<p>Gerealiseerd.</p>
<p>RELIËF Academie</p>	
<p>12. Reliëf stelt een businessplan op voor het onderdeel RELIËF Academie, conform de uitgangspunten van het meerjarenbeleidsplan.</p>	<p>Gerealiseerd.</p>
<p>13. Reliëf werkt de doelen voor 2013 uit van het nog op te stellen businessplan RELIËF Academie.</p>	<p>Gerealiseerd.</p>
<p>14. <i>Open inschrijving</i> Reliëf biedt de bestaande cursussen met Open Inschrijving opnieuw aan:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Masterclass Ouder worden in Perspectief; • Ethiek in de Praktijk; • Gespreksleider Moreel Beraad; • Effectieve communicatie voor Geestelijk Verzorgers; • Werken met het Levensverhaal in de Zorg; • Leergang Zorgen voor Zin bij Ouderen. <p>Reliëf ontwikkelt plannen voor verdere uitbouw van cursussen met Open Inschrijving.</p>	
<p>15. <i>Projecten</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Reliëf werkt het Zorgconcept in detail uit en voert een eerste pilot met het Zorgconcept uit; • Reliëf start met het 'Project Levensverhalen voor migranten en vluchtelingen'; • Reliëf maakt kwartier voor het project 'Menslievende Zorg' in opdracht van religieuze ordes en congregaties; • Reliëf voert het Project Levensverhalen in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking uit; • Reliëf participeert in het project 'Beelden van Kwaliteit' van de gelijknamige stichting; • Reliëf participeert in de trainingwinkel van het Expertisenetwerk Levensvragen en Ouderen. 	

Bijlage 2: Samenstelling organen van Reliëf

Bestuur

Het bestuur van Reliëf was op 31 december 2013 als volgt samengesteld:

Voorzitter:	Drs. E.A.R.J. (Emile) Lohman, oud voorzitter Raad van Bestuur van het UMC St Radboud in Nijmegen.
Vice-voorzitter/secretaris:	J. (Jan) den Ouden, bestuurder Amaris Zorggroep te Laren.
Penningmeester:	Drs. H. (Herman) de Boer, tot september 2013 interim-manager van de Algemene Bestuursdienst van de Rijksoverheid.
Overige leden:	C.A.M. (Tini) de Boer-Poel, namens de Stichting Cupertino C.R.M.C. (Carla) Cornuit, bestuurder Stichting LuciVer te Wijchen Drs. L. (Leo) van Houtem

Raad van Advies

De Raad van Advies van Reliëf bestaat op 1 januari 2014 uit de volgende personen: dr D.J. (Dirk-Jan) Bakker, dr J. (Johan) Bouwer, drs. W.J. (Wybe) Dijk, D. (Daniëlle) van der Eerden-Vollebregt, drs. S.A.A. (Simon) Evers, dr E.P. (Bert) de Jong, dr H. (Herman) Noordegraaf, mr. B.M. (Bernard) Reuser, K.I. (Rienk) van Splunder, J. (Jolke) Thalen, dr T. (Thijs) Tromp (ambtelijk secretaris). De zetel van de voorzitter is momenteel vacant.

Verenigingsbureau

Het verenigingsbureau bestaat uit een staf (3,7 fte) en een secretariaat (1,3 fte). De salarisadministratie en de financiële administratie worden verzorgd door een externe organisatie. De directeur (0,4 fte) geeft leiding aan het verenigingsbureau.

De personele bezetting van het verenigingsbureau is op 1 januari 2014 als volgt:

Directeur:	Dr T. (Thijs) Tromp
Staf:	Drs. W. (Wout) Huizing Drs. C.T.A. (Cynthia) Lieshout Drs. M.C.E. (Marcia) Smits (vanaf 12 augustus 2013) Drs. A.M. (Marije) Stegenga
Trainer:	Drs. M.-E.J. (Marie-Élise) van den Brandt-Heek
Trainer/coach:	Drs. G. (Gerrie) Kooijman-van Andel
Trainer/coach:	J.T.H. (Anja) van Rijswijk
Projectmedewerkers:	Dr D. (Dominiek) Lootens Drs. P. (Paulien) I. Matze
Secretariaat:	N. (Nicoline) Kwakkelstein, office manager A.J. (Anjo) Oppelaar, secretaresse
Vrijwilliger:	R. (Roy) van Dijk, administratief medewerker

Naast bovengenoemde personen hebben in 2013 de volgende medewerkers werkzaamheden voor Reliëf verricht:

Drs. M. (Marianne) Borgdorff, assistent stafmedewerker
Drs. T.L. (Tiska) Ikking, coach
Drs. L. (Lausanne) Mies, coach
Drs. A. (Annelies) de Groot, coach
Drs. G. (Gerben) Muller, adviseur

Redactie Zin in Zorg

Per 1 januari 2014 bestaat de redactie uit:

Wilma Altena-Niehof

Dr C.W.J. (Carlo) Leget (voorzitter)

Dr G.H. (Frits) Mertens (eindredacteur a.i.)

Dr T. (Thijs) Tromp

Dhr. J.H. (Hans) van der Lee (adviseur namens Uitgeverij Abdij van Berne, Heeswijk)

Dhr. M. (Melle) Knulst

De brede redactie wordt gevormd door:

Drs. A. (Abeltje) Hoogenkamp

Drs. J. (Jaap) Huttenga

Drs. P. (Paula) Irik

Drs. J. (Jeannet) van de Kamp

Drs. M. (Michael) Kolen

Dr M. (Madeleine) Timmermann

Bijlage 3: Publicaties

Boeken:

- W. Huizing en T. Tromp, *Mijn leven in kaart. In gesprek met ouderen over hun levensverhaal*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum 2013.
- Carlo Leget en Martien Pijnenburg (red.), *De Tijd, het geld en de wijsheid. Een bezinning op het tijdsprobleem in de zorg*. Amsterdam: Boom 2013.
- Ruth Hessel, André Mulder, Gert Jan Slump, Thijs Tromp & Ans Vrerink, *Deuren openen naar zin in jeugdzorg. Een praktijkboek*. Zwolle: Windesheim 2013.
- Inge van Nistelrooij, *Basisboek Zorgethiek*. Heeswijk: Uitgeverij Abdij van Berne 2013. Ongewijzigde herdruk.

Bijdrage aan boeken:

- Wout Huizing. 'Afscheid nemen' In: Doeke Post (red.), *Met het oog op het einde. De praktijk van de laatste levensreis*. Zoetermeer: Meinema 2013, pag. 77-100.
- Sools, A., Mooren, J. H., & Tromp, T., 'Positieve gezondheid versterken via narratieve toekomstverbeelding.' In: E. Bohlmeijer, L. Bolier, G. Westerhof & J. A. Walburg (Red.), *Handboek positieve psychologie. Theorie, onderzoek en toepassingen*. Amsterdam: Boom 2013, pag. 91-103.

In kranten en tijdschriften:

- 'Kwaliteit, maar dan anders.' Verslag symposium Reliëf, verschenen op Zorgethiek.nu, januari 2013
- Cynthia Lieshout, 'Menslievende zorg. Een gesprek met Emile Lohman en Annelies van Heijst.' In KNR Bulletin 16 (2013-1) 30-32
- Thijs Tromp, 'Doorgelicht. Interview met Geert Tullemans', in *Zin in Zorg*, april 2013.
- Wout Huizing, 'Je levensverhaal brengt je dichterbij de ander' (*Friesch Dagblad*, 20 april 2013)
- Thijs Tromp werkte mee aan een publicatie van de Raad van Kerken over mantelzorg *Gij hebt mij bekleed met een mantel van trouw*. (Juni 2013).
- Thijs Tromp, 'Elkaar leren ervaren' (*Kleur*, juni 2013).
- Cynthia Lieshout, 'Doorgelicht. Interview met Joke de Vries, hoofdinspecteur voor de Gezondheidszorg', in *Zin in Zorg*, juni 2013.
- Wout Huizing, 'Het levensverhaal' (*Open Deur*, juli 2013).
- Paulien Matze, 'Ken jezelf en de ander!' *TGV* 16 (2013,69).
- Wout Huizing, 'Niet wat kun je, maar wie ben je in de kerk', een bijdrage over aandacht en waardering voor ouderen in de kerk (*Nederlands Dagblad*, 13 juli 2013).
- Wout Huizing, 'Elk afscheid is de geboorte van een herinnering' (*Geloven Onderweg* nr. 4, 2013).
- Thijs Tromp en Carlo Leget, 'De Visie. Geestelijke verzorging: zorg voor de ziel, van mensen én organisaties', in *Zin in Zorg*, september 2013.
- Wout Huizing, 'Doorgelicht. Interview met Johan Groen, bestuurder Zorggroep Crabbehoef in Dordrecht', in *Zin in Zorg*, september 2013.
- Marije Stegenga en Elske Cazemier, 'Ethisch Elftal. Vertrouwelijkheid van informatie', in *Zin in Zorg*, september 2013.
- Marcia Smits, 'Kennismakingscolumn', in *Zin in Zorg*, september 2013.
- Paulien Matze, 'De Visie. De kern van cultuursensitieve zorg', in *Zin in Zorg*, december 2013.
- Thijs Tromp, 'Recensie Theo Boer e.a., Overbehandelen van kwetsbare ouderen', in *Zin in Zorg*, december 2013.

Bijlage 4: Overzicht Scholing & Advies in 2013

Ethiek

Albert Schweitzer Ziekenhuis, Dordrecht	Scholing commissie ethiek
	Scholing moreel beraad
Amphia Ziekenhuis, Breda	Begeleiding commissie ethiek
Amsta, Amsterdam	Begeleiding commissie ethiek
Antonius Ziekenhuis, Nieuwegein	Scholing moreel beraad
Antonius Zorggroep, Sneek	Scholing moreel beraad
Ariëns Zorgpalet, Enschede	Scholing commissie ethiek
Bartiméus, Doorn	Scholing moreel beraad
Cardia, Den Haag	Training 'Luisteren naar cliënten'
CNV Publieke Zaak, Den Haag	Bijdrage ethieksymposium
Dominicanenklooster, Huissen	Training moreel beraad
GroenekruisDomicura, Maastricht	Scholing moreel beraad
Lelie Zorg en Wonen, Rotterdam	Begeleiden commissie ethiek
MC Haaglanden, Den Haag	Begeleiden platform ethiek
Netwerk Pall. Zorg Zuidoost Friesland	Symposia moreel beraad
PThU, Kampen	College zorgethiek
Stichting Land van Horne, Weert	Begeleiding commissie ethiek
	Basiscursus ethiek
	Ethiek voor managers
	Ethische advisering
Viattence, Heerde	Implementatie moreel beraad
Vrije Universiteit Amsterdam	College identiteit van maatsch. organisaties
Westfries Gasthuis, Hoorn	Inleiding moreel beraad medische staf
Zinn, Groningen	Studiedag ethiek
Zorgaccent, Hellendoorn	Leergang 'Met alle respect'
Zorggroep Elde, Boxtel	Studiedag commissie ethiek
Zorggroep Lianté, Oosterwolde	Training zorgethiek en moreel beraad

Identiteit

Accolade Zorggroep, Bosch en Duin	Identiteitsmiddag
Amaris Zorggroep, diverse locaties	Reliëf zorgconcept
Charim, Veenendaal	Advisering identiteitstraject
IQ, Nijmegen	College identiteit
Lelie Zorg en Wonen, Rotterdam	Begeleiden identiteitstraject
Opella, Ede	Begeleiden identiteitstraject
Souburg, Waddinxveen	Begeleiden identiteitscommissie
Sprank, Zwolle	Begeleiden identiteitstraject
Zorgcentrum De Randhof, Goes	Identiteitsavond voor identiteitsraad

Zingeving

Beweging 3.0	Bezinningsdag geestelijke verzorging
Christelijke Hogeschool Windesheim, Zwolle	RAAK Project Zingeving in jeugdzorg
Cordaan, Amsterdam	Studiedag geestelijke verzorging
Dominicanenklooster, Huissen	Inleiding Allerzielen
Eleos, Ermelo	Scholing geloof en hulpverlening
Hospice Nunspeet	Lezing levensverhalen en levensboeken

HOVO, Rotterdam
Lelie Zorg en Wonen, Rotterdam
LUCE, Utrecht
Mennorode, Elspeet
PEP, Den Haag
Leerhuis PKN, Barneveld
Quarijn, Doorn
Reliëf, Utrecht
Sensoor
Stichting Rivierenland, Tiel
SVRZ, Middelburg
SWO, Montfoort
SZDV, Loenen aan de Vecht
SZDV, Loenen aan de Vecht
Trivium Meulenbelt, Almelo
UMC St. Radboud, Nijmegen
Universiteit Twente, Enschede
Vereniging Het Zonnehuis, Leiden
Woonzorgcentra Flevoland, Lelystad

Coaching

Accolade Zorggroep, Bosch en Duin
Quarijn, Doorn
Vivaldi
Zorgwaard, Puttershoek

Diversen

Accolade Zorggroep, Bosch en Duin
Accolade Zorggroep, Bosch en Duin
Friese Chr. Plattelandsvrouwenbond, Drachten
Leger des Heil
Mennorode, Elspeet
Religieus Erfgoed Menslievende Zorg
Rijnijssel, Arnhem
RMU, Veenendaal
Zorggroep Solis
Zorgwooncentrum Bachtendieke, Hoek
Zorgwooncentrum Vremdieke, Terneuzen

Cursussen open inschrijving

Masterclass Ouder Worden in Perspectief
Motiverende gespreksvoering voor geestelijk verzorgers
Zorgen voor zin bij ouderen
Leiden van moreel beraad
Ethiek in de praktijk
Mijn leven in kaart
Mijn leven in fragmenten

College levensverhalen
Lezing en workshop levensverhalen
Geestelijke begeleiding ouderen
Symposium 'Zin beleven'
'Mijn leven in kaart voor migranten'
Levensverhaal, zingeving en pastoraat
Bijeenkomsten eenzaamheid
Mijn leven in kaart voor migranten
Lezing levensverhalen
Training levensvragen
Narrativiteit in de praktijk van zorg
Training levensverhalen en zingeving
Themamiddag mentaal welbevinden
Themamiddag levensverhaal
Advisering team geestelijke verzorging
Cursus geestelijke verzorging
College narrativiteit en zingeving
Zorgen voor zin
Levensverhalen

Intervisie
Teamcoaching
Coaching
Coaching

Kwaliteitstraject
Gedragcode Facilitaire Dienst
Lezing
Workshop mentaal welbevinden
Symposium op Dag van de Zorg
Kwartier maken
Inleiding woonzorg begeleiders
Lezing gewetensbezwaren abortus
Training teambuilding
Training 'Meervoudig Protestant'
Training 'Meervoudig Protestant'